

Ondergraaft Amerika zelf de westerse waarden?, Jan Wouters, Heidi Panken & Ariane Van den Berghe, *De Standaard*, 19 januari 2002

De aanslagen op de WTC-torens en het Pentagon waren aanslagen op de vrijheden en waarden waarvoor de VS en de westerse wereld staan, zo verklaarde president Bush kort nadien, en velen in Europa zegden het hem na.

Daarin schuilt veel waarheid, maar in het licht van wat daarna is gekomen rijst de vraag of de Amerikanen en hun bondgenoten zelf niet soms de neiging hebben deze waarden op te offeren voor het „goede doel". Dat een militaire actie en verscherpte veiligheidsmaatregelen zich opdroegen na de gruwelijke tragedie van 11 september, lijdt geen enkele twijfel. Dat Al-Qaida-terroristen en Taliban-strijders weinig bekommerd zijn om het menselijk leed dat ze veroorzaakt hebben, is ook algemeen geweten. Het doel -- die tegenstanders aanpakken -- heiligt echter niet alle middelen.

Dat is in de eerste plaats het geval voor het militaire optreden in Afghanistan. Los van de redenen of rechtvaardiging van zo'n optreden moeten de oorlogsgedragingen van alle strijdende partijen steeds worden getoetst aan de maatstaven van het internationaal humanitair recht, dat wil zeggen de regels die het gebruik van geweld tijdens een militaire actie aan banden leggen. Al in 1949 werd door bijna alle staten ter wereld de afspraak gemaakt dat het leed van de oorlog voortaan draaglijker moest worden, vooral voor diegenen die niet rechtstreeks bij het geweld betrokken zijn. Deze regels, vastgelegd in de vier Geneefse Conventies, voorzien onder meer in de bescherming van zieke en gewonde soldaten en krijgsgevangenen. Daarnaast tracht men ook alle onnodig lijden van zowel militairen als burgers te voorkomen door bijvoorbeeld restricties op te leggen inzake wapengebruik.

Maar de grootste aandacht gaat uit naar het lot van de burgerbevolking: deze mag in principe nooit het voorwerp van een militaire actie uitmaken. Daarom eist het humanitair recht dat in alle omstandigheden het onderscheid wordt gemaakt tussen militaire doelwitten en zij die geen deel hebben aan de gewapende strijd. De twee Aanvullende Protocolen bij de Conventies van Genève, aangenomen in 1977, verhogen onder meer de bescherming van de burgerbevolking. Vele landen zijn er partij bij. Maar de VS hebben deze protocollen niet geratificeerd, zodat de bijkomende bescherming die ze bieden moeilijk afdwingbaar is in een conflict waaraan Amerikaanse troepen deelnemen.

Hoewel het twijfelachtig is dat alle nieuws uit Afghanistan ons bereikt, laten heel wat persberichten uitschijnen dat het humanitair recht de laatste maanden geregeld geschonden werd. Dit ondanks plechtige verklaringen aan de Verenigde Naties dat de VS is committed to minimizing civilian casualties and damage to civilian property.

Zo kan je bezwaarlijk spreken van een targetting error als tot twee maal toe een opslagruimte van het Rode Kruis, nochtans duidelijk herkenbaar aan het grote rode kruis dat op het dak geschilderd was, door Amerikaanse vliegtuigen wordt bestookt. Een dergelijk gebouw geniet de hoogst mogelijke bescherming en kan of mag nooit het voorwerp van een aanval uitmaken, tenzij het duidelijk vaststaat dat het voor militaire doeleinden wordt gebruikt.

Ook in andere gevallen lijkt het twijfelachtig dat het cruciale onderscheid tussen militaire en burgerlijke doelwitten systematisch wordt gemaakt. Krantenkoppen als „VN bevestigen VS-bombardement op dorp en moskee" en „Honderd doden bij bombardement in Oost-Afghanistan", spreken voor zich. Volgens getuigen ging het om aanvallen in een gebied waar Al-Qaeda-troepen noch Taliban gesignaleerd waren. Zelfs als deze aanvallen op een duidelijk militair doelwit gericht waren, dan nog zou het grote aantal burgerslachtoffers nooit te verantwoorden zijn. Wie een militaire aanval plant, moet immers alle mogelijke voorzorgsmaatregelen nemen om een dergelijke tragedie te voorkomen.

Niet alleen met de bescherming van de burgerbevolking loopt er soms iets mis. Ook de uitspraken van minister Rumsfeld (op 20 november 2001), dat The US is not inclined to negotiate surrenders, nor are we in a position, with relatively small numbers of forces on the ground, to accept prisoners en my hope is that they will be either killed or taken prisoner (by the Northern Alliance) lieten even vermoeden dat voor de Taliban- en Al-Qaeda-strijders de dood de enige uitweg uit de strijd zou zijn. Dat zou neerkomen op een flagrante schending van het humanitaire recht: wie om welke reden ook de strijd staakt, heeft recht op bescherming. Dat dergelijke uitspraken komen van iemand die als hoge bevelhebber een voorbeeldfunctie vervult inzake de naleving van humanitairrechtelijke regels, valt des te meer te betreuren.

Nu, bijna twee maanden later, is de bezorgdheid om het lot van de gevangen Taliban- en Al-Qaeda-strijders nog toegenomen. De overbrenging van de gevangenen naar de militaire basis Guantanamo Bay op Cuba doet terecht een storm van protest opwaaien. Het humanitair recht laat er geen twijfel over bestaan dat wie als gevangene in handen valt van de tegenstander te allen tijde recht heeft op een menswaardige behandeling, zelfs indien hij niet in aanmerking komt voor het statuut van krijgsgevangene. Het transport van deze mensen, geketend aan handen en voeten en met een kap over het hoofd, het afscheren van hun baard -- die deel uitmaakt van hun religieuze identiteit -- en hun „huisvesting" in halfopen en veel te kleine kooien kunnen deze toets waarschijnlijk nooit doorstaan...

Ook ver weg van het slagveld laten de gevolgen van 11 september zich voelen. Kort na haar beslissing om militair op te treden, besliste de regering-Bush eveneens om de pers slechts mondjesmaat informatie te verstrekken over het verloop van de militaire actie. De persvrijheid, de kroon op de Amerikaanse grondwet, kan immers voor redenen van nationale veiligheid worden beperkt. Dat hierbij het recht van de burgers op degelijke informatie over het optreden van hun regering wordt gefnuikt, wordt er vooralsnog zonder veel gemopper bijgenomen.

Onder protest van internationale én Amerikaanse mensenrechtenorganisaties, maar met goedkeuring van grote delen van de bevolking, worden in ijltempo anti-terrorisemaatregelen aangenomen. Vreemdelingen die ervan worden verdacht (losse) banden met terroristische organisaties te onderhouden, kunnen voor onbepaalde tijd worden opgepakt. Er bestaat onduidelijkheid over het precieze aantal, maar vaststaat dat ondertussen al meer dan duizend mannen uit het Midden-Oosten zijn gearresteerd.

In de media wordt ook luidop de mogelijkheid overwogen vermeende terroristen op zeer hardhandige wijze te ondervragen. De nood aan tijdige en accurate informatie over eventuele nieuwe aanslagen is uiteraard bijzonder groot, maar of daarmee het wereldwijde verbod op foltering op losse schroeven mag worden gezet, is een andere vraag.

Wat nog meer vragen oproept, is het presidentieel besluit dat president Bush in november vorig jaar uitvaardigde. Daarbij kunnen de VS iedereen die geen Amerikaans staatsburger is en die ervan wordt verdacht lid te zijn van Al-Qaeda of op de een of andere wijze bij internationaal terrorisme te zijn betrokken, detineren en berechten. Alleen speciale militaire commissies kunnen hen berechten. Zwart op wit staat te lezen dat het voor deze commissies moeilijk haalbaar is de normale rechtsbeginselen en bewijsregels toe te passen. Bijgevolg zal bewijs worden aanvaard waarvan „een normaal persoon" vindt dat het bewijswaarde heeft. De schuld moet dus niet beyond reasonable doubt komen vast te staan en evenmin is er sprake van een vermoeden van onschuld. Hoger beroep is niet mogelijk, de doodstraf wel. Amerikaanse Taliban- of Al-Qaeda-strijders daarentegen, zoals de onlangs gevangengenomen John Walker Lindh, zullen door gewone Amerikaanse strafrechten worden berecht.

Ook tussen de vreemdelingen onderling blijkt er een verschil te bestaan: naar alle waarschijnlijkheid zullen de gevangengenomen Britse strijders na ondervraging naar Groot-Brittannië worden gestuurd. Vermeende oorlogsmisdadigers als Milosevic genieten alle waarborgen van een eerlijk proces; maar de Taliban- en Al-Qaeda-strijders op Guantanamo zullen een proces krijgen dat ver beneden de basisstandaarden van de Amerikaanse grondwet en het door de VS geratificeerde verdrag inzake burgerlijke en politieke rechten ligt.

Niet alleen in de VS worden de duimschroeven aangedraaid. Tal van andere landen hebben na 11 september hun wetten aangescherpt, van verruimde detentiemogelijkheden tot strengere asiel- en vreemdelingenwetgeving. In december 2001 heeft het Verenigd Koninkrijk de noodtoestand uitgeroepen en de Anti-terrorism, Crime and Security Act aangenomen. Wanneer er een vermoeden bestaat dat een vreemdeling bij internationaal terrorisme zou zijn betrokken, zal hij worden gearresteerd en gevangengenomen. Als blijkt dat de betrokkene niet van het Britse grondgebied kan worden verwijderd omdat hij in eigen land ernstig gevaar loopt, mag hij onder deze wet voor bijna onbepaalde tijd worden gedetineerd.

Andere staten gebruikten de Amerikaanse tragedie om het eigen blazoen op te poetsen. Uit welbegrepen eigenbelang sloten landen als Rusland, China en Israël zich aan bij de anti-terrorisמעampagne van de Bush-regering. Het liet hen immers toe om hun binnenlandse situatie met de Amerikaanse te vergelijken en morele steun te vragen voor de strijd die zij al jaren tegen het terrorisme voeren. De Israëlische premier Sharon noemde de Palestijnse leider Arafat „onze Osama bin Laden“.

De strijd tegen het terrorisme is zonder twijfel gerechtvaardigd, maar zoals voor elke strijd geldt ook hier dat de fundamentele beginselen inzake de mensenrechten en het humanitair recht moeten worden gerespecteerd. Het naleven van deze regels zal er níet voor zorgen dat de strijd tegen het terrorisme wordt verloren; het zal blijk geven van respect voor de menselijke waardigheid, waar het Westen terecht zo'n voorstander van is.

Jan Wouters is hoogleraar internationaal recht aan de KU Leuven. Heidi Panken en Ariane Van den Berghe zijn assistent aan de rechtsfaculteit van de KU Leuven .